

IVICA RAGUŽ

Mala teologija starosti

Licet igitur a senectute et ruga ad iuventam transcendere et hoc est in hac parte mirabile, quod corpus ad adulescentia pergat ad senium, anima vero si venerit ad perfectum, a senecta in adulescentiam transmutatur.

Od starosti in gube je torej mogoče prestopiti k mladosti in to je čudovito v tem, da telo napreduje od mladosti k starosti, duša, ki je dosegla popolnost, pa se iz starosti spreminja v mladost.

(Origenes, Hom. in Ez, XIII, 2)

Splošno znano je, da je evropska družba vse starejša, tako da bodo osebe tretjega življenjskega obdobja morda v bližnji prihodnosti postale večina prebivalstva. Življenjska doba se podaljšuje, najprej zaradi boljših življenjskih razmer, pa tudi zaradi velikega razvoja sodobne medicine. To bo verjetno povzročilo, da bo morda človek kar polovico svojega življenja preživel v starostnem obdobju. Ena od vročih tem, ki se nanaša na to obdobje, je umetnost umiranja, pa tudi vprašanje o sklepnem obdobju življenja glede na neozdravljive bolezni, zlasti glede razprave o evtanaziji in umetnem vzdrževanju življenja, vprašanje duševnih bolezni oseb, vezanih na dolgotrajno starost, in druge teme. Temu dodajmo, da starost ni samo dejstvo, ampak tudi problem, tako rekoč sramota v naši družbi. Povedali bomo, da danes povzdigujejo izključno mladost, pravzaprav je sramotno reči, da je kdo star oziroma videti star. Tako negativno razumevanje starosti se nanaša tudi na druga življenjska obdobja, tudi na zrelo in otroško dobo.¹ Medtem ko je bila nekoč

Ivica Raguž, roj. 1973, prof. dogmatike na Katoliški teološki fakulteti v Đakovu, kjer je bil tudi dekan. Je urednik hrvaške izdaje »Međunarodni katolički časopis Communio«. Članek »Mala teologija starosti« je iz hrvaščine prevedel Ivan Povšnar.

zrelost ozko vezana na ustanovitev družine in otrok ter opravljanje zanesljivega dela, sta danes obe stvarnosti negotovi. Danes redko-kdo želi biti zrel, prevzemati odgovornost, kaj šele biti vrh tega še star. Vsi želijo biti mladi, večni »Petri Pani«, seveda mladi brez kakršnih koli odločitev, ki bi določale tek življenja. Ista ideologija »mladosti« se nanaša tudi na otroško obdobje, ko se imajo otroci takoj za »mlade«. Pri tem se ni zdelo potrebno, da bi jih oblikovali z vzgojo in pripravljali na zrelo obdobje.

Ta in še druga vprašanja so za Cerkev velik izziv. Cerkev je v svoji zgodovini vedno razvijala pastoralo za starostna obdobja, danes pa je ta naloga še važnejša in potrebnejša. K temu želi prispevati tudi to razmišljanje. V prvem poglavju bomo na splošno spregovorili o pomenu, težavah in stranpoteh ter o napačnih načinih življenja v starostnem obdobju. V drugem poglavju pa bomo spregovorili o teologiji starostnega obdobja na temelju Svetega pisma in izročila.²

O starosti in njenih težavah

Staranje se začne v tistem trenutku, ko človek spoznava, da nima več časa, da preživi preteklost prevladuje nad pričakovano prihodnostjo. Prihodnost in njene možnosti postajajo vse bolj omejene, zožuje se okvir novega in odprtost k novemu, drugače od mladosti, ki je opredeljena predvsem z odprtostjo k novemu, k prihodnosti: »Bolj živijo od spominov kakor od upanja, ker jim je preostali del življenja kratek, preteklost pa dolga; upanje je obrnjeno k prihodnosti, spominjanje pa k preteklosti. To je razlog njihovega govorjenja: nenehoma govorijo o svoji preteklosti, ker v pripovedovanju spominov najdejo zadovoljstvo.«³ Človek torej postane star v tistem trenutku, ko njegova prihodnost izgublja pomembnost, se pravi, ko se vse bolj obrača v preteklost in živi v njej. Povedano z eno besedo, medtem ko imajo mladi ljudje čas in sploh ne doživljajo časa, stari ljudje nimajo časa, občutijo pritisk, »skrajšanje« časa. S takim izkustvom časa je povezana izkušnja sveta in prostora. Po Jeanu Améryju čas označuje svet in prostor. Zato

se čas »skrajšuje«, tudi svet in prostor izgubljata pomembnost.⁴ To je mogoče opaziti, ker stari ljudje raje ostajajo na svojem mestu, kjer je manj gibanja. Tako živijo bolj v preteklosti, v spominih nanjo, bolj vedo, kaj se je zgodilo v davni preteklosti, kakor kaj se je zgodilo nedavno.

To pri starih ljudeh prebuja občutek »kulturne odtujenosti«.⁵ Ker vse manj živijo v sedanjosti, postajajo odtujeni moderni družbi in kulturi. Stari ljudje so »nesodobni«, živijo v svojih doseženih idejah, prebranih knjigah in svojih svetovnih nazorih. Težko se odpirajo novim dogajanjem v kulturi, če pa jim to vseeno uspe, na to svojo odprtost k novemu gledajo z dvomom, ker tega niso ustvarili oni sami. Améry to znova sijajno povzema, ko trdi, da za stare ljudi »ni samo telo tisto, ki jih ne nosi več, telo, ki je postalo težko in obremenjujoče. Tudi kultura postaja kot slabo srce, občutljiv želodec in slabo zobovje, kultura postaja žalost in beda.«⁶ Če k temu dodamo še, da je moderna kultura podvržena nenehnim menjavam in spremembam, vsakodnevnim tehnološkim in drugim iznajdbam, se vse bolj krepi občutek odtujenosti starih ljudi v odnosu do moderne družbe.

Poleg tega imamo še skrajno relativizacijo nekoč pomembne vloge starih ljudi v družbi z vidika modrosti. Stari ljudje v tradicionalnih družbah so s svojim poznavanjem varovali spomin posamezne družbe in družine. Danes pa v tradicionalnih družbah, v družbah, ki se v polnosti obračajo k prihodnosti, modrost starih ljudi nima nobenega pomena. Še več, da bi bili stari ljudje znotraj današnje družbe »modri«, se morajo učiti od mladih oziroma edina možnost za stare ljudi v moderni, netradicionalni družbi, da preživijo, je v tem, da so in ostanejo mladi, kakor je opozoril in to postavil tudi kot resnično merilo za stare ljudi avstrijski filozof Paul K. Liessmann.⁷

Tukaj prihajamo do prve težave in tudi do izkoreninjenosti današnjega življenja v starosti v današnji družbi. To pomeni, da družba, v kateri prevladuje ideologija mladosti kot edino merilo (»jeunisme«) samouresničitve in uspešnosti, sili stare ljudi, da so mladi, da se obnašajo kot mladi, oblačijo, mislijo in delujejo

kakor mladi ljudje. To je vidno posebno v oblačenju, saj danes po oblačilih ne moremo več razlikovati starih ljudi od mladih. Pri ženskah, dandanašnji pa vse bolj tudi pri moških, obstaja velika obsedenost z estetsko kirurgijo in preparati proti staranju. Tako se dogaja, da stari ljudje dobivajo plastična, umetna in, povejmo to iskreno, nenaravno oblikovana obličja.⁸ Ironija je v tem, da kljub omenjenim estetskim prijemom stari ljudje ostanejo še naprej stari oziroma jih z lahkoto prepoznamo prav po teh nenaravnih, umetnih, tako rekoč kičastih izrazih njihovega telesa. Odtujenost od sedanjosti in prihodnosti lahko povzroči pri starih ljudeh občutek skrajnega pesimizma, negativnih občutkov do vsega obstoječega. O tem je pisal že Aristotel: »Ker so preživeli mnoga leta in so bili v marsičem ogoljufani, pa tudi sami so večkrat naredili napake, in ker se večina človeških podjetij konča slabo, se o ničemer ne izražajo pozitivno, in delajo vse v manjši meri, kot bi bilo potrebno. /.../ Nerazpoloženi so, nerazpoloženost pa obstaja v tem, da na vse gledajo črno. Potem sumničijo zaradi nezaupanja, nezaupni pa so zaradi izkustev.«⁹

Druga značilnost in druga težava je izguba telesne moči. Telo postaja v starosti vse bolj »masa«, vse manj pa »energija«, kakor piše Améry in nadaljuje: »Uboga noga, neposlušno srce, uporni želodec: vi nasprotniki ustvarjate v meni bolečino, meni, ki se vas istočasno želim dotikati in vas varovati, ampak tudi obžalovati in vas iztrgati iz telesa, vas zamenjati. Zavrti se mi v glavi, ko pomislim, da sem jaz moja noga, moje srce, moje telo, da sem jaz vse tiste celice, ki se zdaj počasi obnavljajo, hkrati pa da to nisem, da postajam sebi tuj, kolikor bolj se jim približujem, te pa postajajo spet to, kar sem.«¹⁰ Telo ni več isto kakor prej, z lahkoto se utru-di, težje prenaša tegobe dneva, gibljivost in zdržljivost izgublja moč, metabolizem je počasnejši. Po vsakem okrevanju zaradi neke bolezni in slabosti telo izgublja moč in ni več tako kakor prej. Pojavljajo se tudi nekatere manjše bolezni, visok krvni tlak, bolečine v kosteh, v kolenih, vid in sluh slabita. Človek v svoji telesnosti postaja tujec samemu sebi, težko sprejema, da je to on, in spet, da ni isti, kakor je bil prej. Telo je vse manj prepustno, odprto, vse bolj

se pojavljajo neke vrste trde luščine »groba«, kot je uvidel Platon (»soma« – »sema«). Telo nekako sili starega človeka k zaprtosti v odnosu do sveta, h »kulturni starost«, o kateri smo govorili. Telo nima več moči učiti se, odpirati se novemu, postaja vse bolj utrujeno in utrujajoče.

Ta splošna telesna izčrpanost in oslabeledost se izražata posebno, kakor je zlasti uvidel Cicero v *De senectute* (O starosti), v zmanjšanih in zelo omejenih možnostih uživanja hrane in pijače. Hrana ne daje več užitka kakor prej, ker človek opaža, kako škodljivo deluje na telo, naredi ga debelega, počasnega in povzroča splošno telesno oslabeledost. V starosti tudi pijača daje vse manjši užitek, ker je več ali manj vezana na uživanje hrane, poleg tega telo vse manj prenaša alkohol, povzroča glavobol, povišan krvni tlak, utrujenost, dosti bolj, kakor je bilo to v mladosti. Na koncu telesna oslabeledost prizadene tudi človekovo spolno moč. Telo se težje sprostí, veliko bolj je podvrženo vsakodnevnim skrbem in bolečinam, težje doseže užitek, lažje se utruji; poleg tega pogosto ne sledi volji in želji, kar prav tako povzroči izgubo zanimanja za intimni, spolni odnos.

Taka sprememba lahko pripelje do nekaterih problematičnih načinov življenja v starosti. Pri nekaterih splošna telesna oslabeledost povzroči, kar Améry imenuje »narcisoidna melanholija«. ¹¹ Stare ljudi telesna oslabeledost sili, da se obsedeno ukvarjajo s svojim telesom, kar prinaša s seboj začarani krog ljubezni in sovraštva do lastnega telesa. Telesna oslabeledost je za mnoge stare ljudi tragedija, ki povzroči občutek zamere, brezvoljnosti. Ta brezvoljnost se kaže v prepuščanju obstoječim užitkom, predvsem hrani in pijači. Zato pogosto tako nadaljevanje uživanja v hrani in pijači naredi stare ljudi še starejše, bolj utrujene in brezvoljne. Nekateri stari ljudje se nočejo spopasti z novonastalim položajem. Z vsemi močmi poskušajo narediti svoje telo spet mlado. To se nanaša posebno na spolno moč. Živimo v ideologiji mladosti, ki propagira zlasti spolno moč, spolnost pa kot enega od najpomembnejših pogojev uresničena sebe in sreče: če ne moreš več imeti spolnosti, si obsojen na nesrečo in neuspeh! Tako nam postaja razumljivo, zakaj je sodobni človek neprenehoma izpostavljen reklamam, nasvetom,

novim zdravilom (viagra) in preparatom za boljšo spolnost. Zato ne samo da mladi ne marajo starih ljudi, ampak tudi stari ljudje ne marajo starih ljudi, prezirajo jih in si želijo biti samo z mladimi! Vsekakor, ideologija mladosti ni edini razlog, toda pogosto je prav vpliv te ideologije vzrok, ki sili k prešuštvu celo ljudi v obdobju starosti, da sami sebi dokažejo svojo spolno moč, ali pa jih naredi odvisne od raznih zdravil in preparatov.

Tretja lastnost in tretja težava starosti je upokožitev, prenehanje običajnih dejavnosti, s katerimi se je človek ukvarjal vse življenje, ko odhaja v neko vrsto upokojitve, ki jo je Norberto Bobbio imenoval »birokratska upokožitev«. V mnogih starih ljudeh to povzroči občutek lastne nevrednosti in nekoristnosti v družbi. Ta občutek pogosto pripelje do tega, da stari ljudje vidijo povsod izgubo spoštovanja do njih. Posebno jih prizadene, da moderna družba ceni izključno človekove tako imenovane instrumentalne dejavnosti, to je tiste, ki prinašajo neko korist. Stari ljudje so obsojeni na neinstrumentalne, lahko rečemo kontemplativne dejavnosti (konjički, druženje in varstvo otrok), ki jih današnja družba ne ceni ali jih, v najboljšem primeru, nima za pomembne. Zato se nekateri stari ljudje z vsemi močmi poskušajo izogniti upokojitvi, ovirajo mlade ljudi zaradi zavisti pri prevzemanju odgovornosti.¹² Ali pa poskušajo tudi naprej delati, kot so delali prej, kar jih pripelje do skrajne izčrpanosti, depresije in telesnih bolezni.¹³

Četrta lastnost in težava starostnega obdobja je strah pred smrtjo. Starost nastopi v tistem trenutku, ko se človek zave smrti, in sicer tako, da se je boji. Mladi se je ne bojijo, pravzaprav nikoli ne mislijo nanjo, zanje smrt ni vprašanje, čeprav so kdaj zelo bolni. Naprezajo se do skrajnih meja, sploh ne pomislijo, da je posledica tega lahko smrt. Stari ljudje pa se bojijo vsega in marsičesa, strah jih je zaradi vsakega najmanjšega prehlada, ker morda tudi v tem prehladu preži smrt. To intenzivno izkustvo smrti in strahu pred njo se krepí tudi s tem, da ljudje v starostnem obdobju postajajo vse bolj osamljeni, še posebno če so njihovi življenjski partnerji, prijatelji in znanci že umrli ali so težko bolni, zato v časopisih najprej preberejo osmrtnice. Strah pred smrtjo v mnogih starih

ljudeh budi nezaupanje in sumničenje do vsega ter je pogosto vzrok večnega stokanja in neprestanega nasprotovanja mladim ljudem, pri katerih želijo prebuditi občutek krivde. To lahko povzroči, da stari ljudje začnejo prezirati tudi smeh oziroma doživljajo smeh drugih kot prezir in grozo: »Stari ljudje se nagibajo k samopomilovanju, toda ne zaradi istih razlogov kot mladi. Mladi ljudje so žalostni zaradi človekoljubja, stari ljudje pa zaradi nemoči, ker domnevajo, da jim preti vsako zlo. To pa je razlog, kot smo rekli, zakaj so ljudje nagnjeni k žalosti. To je tudi vzrok, zakaj tožijo in zakaj ne marajo šaljivih pripomb in smeha; osebe, ki so nagnjene k stokanju, namreč stojijo nasproti osebam, ki imajo rade smeh.«¹⁴ Zaradi tega, zaradi strahu pred smrtjo, se stari ljudje nenehno ukvarjajo s seboj in svojimi boleznimi (hipohondrija), govorijo o sebi in izgubljajo zanimanje za druge. Prav tako zaradi strahu pred smrtjo mnogi stari ljudje postajajo pohlepni in skopi, ker vidijo v denarju svojo gotovost. Zato pravita Cicero in Montaigne, da stari ljudje lahko vse pozabijo, toda torbice z denarjem nikoli.¹⁵ Tukaj je dobro omeniti Jeana Améryja, ki govori o tako imenovani »družbeni starosti«.¹⁶ Francoski filozof je sijajno uvidel, kako starost nastopi v tistem trenutku, ko človek postane bitje »imetja«, bitje posesti. Človek z »imetjem«, posestjo, posebno z nepremičninami, družino, uspehom in častmi, postaja s tem pravzaprav odvisen od »imetja«. Družba ga kot takega »prilepi« na to »imetje«, pa tudi sam postane »prilepljen« z lastnim »imetjem«, postane nesposoben za novo in drugačno, ostane zaprt znotraj že »doseženih« možnosti. V tem smislu se zgodi skrajni paradoks, da stari (seveda ne samo stari, ampak tudi tisti odrasli, ki s tem postanejo predčasno »stari«) postajajo vse bolj stari ljudje z »imetjem«, pohlepnostjo in skopostjo.

Končno mnoge stare ljudi onesposobi strah pred smrtjo. Večkrat lahko postanejo zares podli, namreč da jim je vseeno, kaj bodo in komu bodo kaj rekli, pogosto žaljivo in brez spoštovanja. Strah pred smrtjo pri mnogih starih ljudeh povzroči zanemarjenost lastnega telesa in pri oblačenju. Nekako si vzamejo pravico, da jim ni treba več skrbeti zase in za telesno higieno, kar življenje z njimi težko naredi znosno.

Lahko bi navedli še druge vidike starostnega obdobja. A že omenjeni zadostujejo, da spoznamo, kako to obdobje nosi s seboj nekatere posebnosti, ki jih ne srečujemo v drugih življenjskih obdobjih, posebnosti, ki lahko spremenijo starost v nesrečno, nesmiselno in neizpolnjeno življenjsko obdobje. Zato tudi Sveto pismo opozarja na neuspelo starost: »Boljši je ubog, pa moder mladenič kakor star in ponorel kralj, ki se ne pusti več poučiti« (Prid 4,13). Glej tudi: »Tri vrste ljudi sovraži moja duša, zelo se mi gnusi njihovo življenje: prevzetan berač, sleparski bogataš in prešušten starec brez pameti. Če v mladosti nisi ničesar nabral, kako boš kaj našel v starosti?« (Sir 25, 2–3). Zdaj bomo pokazali, kako krščanska vera razume starost, kakšne smernice ji daje in kako naj bo starost prežeta z odrešitvijo v Jezusu Kristusu.

Starost pri kristjanih

Videli smo, da je prva in najvažnejša posebnost starosti izkušnja, da preteklost glede na prihodnost prevladuje: preteklost postaja vse bolj »dolga«, prihodnost vse »krajša«. Stari ljudje so zato v nevarnosti, da živijo povsem v preteklosti, zaprti za vsako prihodnost, zaprti za vse novo. Za kristjane pa starost ni konec človekovega življenja, ni kraj brez prihodnosti, ampak nov začetek kot prihodnost polne skupnosti z Jezusom Kristusom. To pomeni, da je starost za kristjane obdobje upanja, ne brezupa, obdobje prihodnosti, toda prihodnosti v smislu adventa, prihoda Boga k nam. V tem pomenu kristjani tudi v starosti ne zapadajo v brezup ničevosti, kakor se lahko dogaja pri nevernih, pred katerimi je samo velika žalost in nazadnje nesmisel revnega spominjanja na preteklost (Norberto Bobbio). Ne, kristjani gredo na srečanje oziroma vedo, da na srečanje k njim prihaja Nekdo drug, to pa je Jezus Kristus. Zato je zanje starost predvsem obdobje upanja, da gremo h Gospodu. Seveda bi vsako življenjsko obdobje moralo biti obdobje upanja, toda v starosti bi se moral človek še zlasti zavdati, da je edino, kar ga opredeljuje za smiselno in blaženo bitje,

srečanje z Jezusom Kristusom oziroma da je človekovo življenje edino smiselno, če je odrešeno v Jezusu Kristusu.

To se nanaša tudi na razumevanje časa. Za vse kristjane, ne samo za stare ljudi, je čas »kratek«, kakor piše sveti apostol Pavel: »To pa rečem, bratje, da je odmerjeni čas kratek. Odslej naj bodo tisti, ki imajo žene, kakor da bi jih ne imeli, tisti, ki jočejo, kakor da ne bi jokali, tisti, ki se veselijo, kakor da se ne bi veselili, tisti, ki kupujejo, kakor da ne bi nič imeli, in tisti, ki ta svet uporabljajo, kakor da ga ne bi izrabljali, kajti podoba tega sveta mineva« (1 Kor 7,29–31). Tisto je »kratko«, »skrajšano« s prisotnostjo Jezusa Kristusa in to kristjanu prinaša drugačen pristop k času. Kar sveti apostol Pavel pove z besedo »kakor da«. Kristjani morajo imeti odnos do sveta, do stvarnosti tega sveta pod vidikom »kot da«. Ne govorimo o begu in zavračanju sveta in njegovega časa, ampak o izkušnji odrešitvske osvoboditve v Jezusu Kristusu: svet, njegova stvarnost, s tem pa tudi čas nimajo več moči nad tistim, ki veruje v Jezusa Kristusa. Kristjan s tem »kakor da« živi v drugačnem času, v času vere, upanja in ljubezni, ki mu prinaša svobodo glede na kozmični, družbeni čas brez vere. Čas je »kratek«, »povzet«, čas je nekako noseč, pripravljen in napet za skorajšnji skok do končnega srečanja z Jezusom Kristusom. V tem izkušnja »kratkosti časa« ne prihaja šele s starostjo, ampak izhaja iz samega dejstva vere v Jezusa Kristusa: že s tem, da veruje, je kristjanu čas »kratek«. To velja tudi za kristjane visoke starosti. »Kratkost časa« jih ne zapira v obupujoče in prazno spominjanje na preteklost, ampak jih obrača k prihodnosti, naredi jih za »noseče«, napete, pripravljene za srečanje z Jezusom Kristusom. V tem pomenu za kristjane starih obdobj »kratkost časa« ni grožnja, ampak svoboda, osvoboditev od časa tega sveta za »skok« h končnemu srečanju z Jezusom Kristusom. Naposled, v času »hitrosti«,¹⁷ pri čemer je človek izgubil občutek za čas, krščanski starostniki z »vzporednim časom« lahko dajo času dostojanstvo, doživljajo vse dogodke, stvari in ljudi v času.

Prav tako pojmovanje starosti kot »soka« upanja, srečanja in odrešenja omogoča starim ljudem, da jo mirno sprejmejo ter da v duhu krščanskega upanja na srečanje s Kristusom sprejmejo tudi

svojo telesno oslabeledost in omejenost. V tem pomenu starim ljudem ni treba na vsak način postati mlad, kar od njih zahteva moderna družba in filozofija brez vere (tako kot P. K. Liessmann). Stari ljudje sprejemajo svojo starost, ker je obdobje upanja, srečanja in odrešenja. Ni jim treba biti na vsak način mlad, ni jim treba spreminjati telesa v nekaj, kar ne more biti – v plastično, umetno in kičasto telo. Prav tako se krščanskim starim ljudem ni treba čutiti ogrožene, ker so »kulturno« ali »birokratsko« stari, zato ker je pred njimi advent, srečanje s Kristusom, ki omogoča polnost nad vsako tuzemsko novostjo in mladostjo. V tem smislu krščanska starost prinaša s seboj mirno prenašanje lastne omejenosti glede nerazumevanja nove dobe, novih dogodkov in novih misli. Stari ljudje mirno lahko priznajo, da mnogih stvari ne vedo in ne razumejo, pri tem pa se učijo življenja v veri, v veri, ki v sebi razumeva neznanje in temo kot sestavni del odnosa do Boga. Prav tako krščanskim starim ljudem ni treba biti za vsako ceno »sodoben«, »sodoben« s tem svetom, še več, smejo in morajo biti nesodobni in ni jim treba oponašati sveta (prim. Rim 12,2). Za stare ljudi, pa tudi za vse kristjane je »sodobnost« predvsem so-dobnost z Jezusom Kristusom. Tako razumljena »sodobnost« – kot odmik od tega sveta in kritika sodobnosti – mora na poseben način prežemati krščansko starost. Modrost take krščanske starosti je usmerjena proti opitosti in obsedenosti modernega človeka, precejkrat tudi modernih kristjanov s sodobnostjo sveta.¹⁸

V krščanski starosti ne sme biti prostora za pesimizem, za negativno stališče do vsega obstoječega, namreč da je bilo prej vse boljše in da bo poslej vedno vse slabše. To ne pomeni, da starost za kristjane ni več težavna. Starost je, kakor vse človeške stvarnosti, prav tako v znamenju križa, torej je prevzeta z izkušnjami teme, osamljenosti, zapuščenosti, pa tudi z boleznimi. Kristjani se zavedajo, da sta starost in staranje, ki vodita v smrt, posledica greha. Če ne bi bilo greha, bi verjetno vsi ljudje končali svoje življenje v globoki starosti, brez smrti, vzeti bi bili k Bogu: »Vseh Henohovih dni je bilo tristo petinšestdeset let. Henoh je hodil z Bogom, potem ga ni bilo več, kajti Bog ga je vzel« (1 Mz 5,23–24; Heb 11,5). Ker je starost v znamenju križa, lahko in mora postati obdobje »hoje za

Bogom«, obdobje upanja, upanja v srečanje z Jezusom Kristusom in poveljučano Cerkvijo.

Postopna telesna oslabeledost lahko povzroči, da stari ljudje v polnosti zapostavijo užitke. Ker pa so ti vezani na medsebojno druženje, so stari ljudje v nevarnosti, da se umaknejo od vsakega druženja, se osamijo in obsodijo na osamljenost. Nekateri pa lahko še naprej vztrajajo v užitkih in druženju, kar jim na koncu lahko ogrozi zdravje. Prav tako je za mnoge stare ljudi vitalnost pravo prekletstvo in vzrok za nečistost, kar povleče za seboj vstopanje v neurejene odnose, ki ogrožajo in uničujejo lastno družino, prijatelje pa lahko pripeljejo do popolne izgube lastne identitete in celo do obupa. Primer za tako starost sta dva pohotna starca, ki sta poskušala zapeljati Suzano (prim. Dan 13; tudi Sir 25,2).

Zaradi tega je lahko izguba telesne moči priložnost za modrejše in resničnejše življenje. To je posebej poudaril Cicero v delu *De senectute*. Nezmožnost ali omejenost v telesnih užitkih mora postati priložnost, da se človek osvobodi slabih navad teh užitkov, ki ga pogosto pahnejo v suženjstvo, ga naredijo odvisnega od njih ter rušijo njegovo telesno in duhovno zdravje. Človek, ki se izroči telesnim užitkom, zanemarja lastno notranjost, duhovnost, živi zunaj sebe in je nesposoben, da stopi v svojo notranjost. Zato je pomanjkanje telesne moči in pomanjkanje uživanja v telesnih užitkih priložnost, da v starosti bolj odkrije svojo notranjost in duhovnost, če tega ni storil že v mladosti in zreli dobi. Zato bi starost morala biti obdobje modrosti, ko se človek posveča svoji notranjosti in duhovnosti ter na stvarnost gleda in jo okuša iz notranjosti, kontemplacije, mirnega odmika od lastnih potreb in užitkov. Modrost starosti obstaja prav v tem varovanju mladih in odraslih pred ideologijo »zdravja«, egoizma in hibridnosti zdravega življenja. Pozabljamo ali nočemo videti, da je v tistem znanem Juvenalovem stavku »*Mens sana in corpore sano*« na začetku naročilo za »molitev«: »*Orandum est ut sit mens sana in corpore sano*«, kar pomeni: »Moliti moramo, da bo zdrav duh v zdravem telesu.« Povedano z drugo besedo, molitev, duhovno življenje, odnos z Bogom je tisto, kar lahko človeku podari zdravje duha in zdravje telesa.

Cicero je zelo jasno poudaril »sožitje«, convivium.¹⁹ Convivium, sožitje, sobivanje, je druženje, ki ima svoj temelj na resničnem pogovoru. Resnični pogovor je namreč mogoč samo tam, kjer se je človek odmaknil od sebe, kjer s poslušanjem pušča prostor drugemu, da spregovori, kjer je svoboda, da se govori o sebi, toda pravzaprav v svobodi od samega sebe. Tak razgovor pa, kot je to opazil Cicero, ni mogoč tam, kjer prevladujejo telesni užitki, tam, kjer se človek ukvarja s seboj in svojimi užitki. V tem smislu človekovemu druženju manjka so-žitje z drugimi. Zato se v druženjih, pri katerih imajo glavno besedo telesni užitki, človek pravzaprav druži s seboj in svojimi užitki. To je glavni razlog, zakaj ljudje v druženjih govorijo slabo ali zelo površno. Tedaj sploh ne moremo govoriti o pravem pogovoru. Še več, pogosto se v takih druženjih drugi izkoristi ne samo zaradi lastnih telesnih užitkov (da se okrepi užitek v dvoje ali troje), ampak še iz drugih interesov (nekateri informacije, spoznanja in znanstva). V tem smislu je starost za Ciceroa priložnost, da odkrije sožitje, resnično druženje, prijateljstvo, ki temelji na resničnem pogovoru, pogovoru, ki človeka naredi za pravega človeka.

Za kristjane dobi sobivanje še večji pomen, če vemo, da je človek vselej in zlasti v starosti poklican, da goji notranjega človeka, to je tistega človeka, ki so-biva z Jezusom Kristusom v duhovnem pogovoru, molitvi in evharistiji. Molitveno bogoslužje, antifona k *Moja duša* drugih večernic slovesnega praznika Kristusovega rešnjega Telesa in Krvi navaja molitev sv. Tomaža Akvinskega: »O sveta večerja, v kateri prejemamo Kristusa, obhajamo spomin njegovega trpljenja, se duša napolnjuje z milostjo in daje poroštvo prihodnje slave: O sacrum **convivium**, in quo Christus sumitur, recolitur memoria passionis ejus, mens repletur gratia et futurae gloriae nobis pignus datur«.

O tesni povezanosti z Gospodom govori tudi sveti apostol Pavel: »Zato ne omagujemo. Nasprotno, čeprav naš zunanji človek razpada, se naš notranji iz dneva v dan obnavlja« (2 Kor 4,16). Tako se lahko vidi tudi iz Svetega pisma, kakšen pomen bi morala imeti starost v družbi in Cerkvi. Kot kraj prebivanja z Bogom in ljudmi

bi morala klicati v zavest današnjega »pozunanjenega človeka«, da more postati in ostati človek samo v sobivanju, če svojo človeškost živi kot so-človeškost, v pogovoru z drugimi zaradi drugega, ki je vedno duhovno in telesno bitje. Tudi to je treba poudariti, če imamo na umu, da se današnji človek ne pogovarja več niti duhovno, pa tudi ne telesno, kolikor je telesnost razosebljena in postavljena v virtualni svet moderne komunikacije. Zato je potreba starih ljudi, da pripovedujejo o sebi, če to ostane v okvirih sobivanja, velik prispevek za modro življenje.

V zvezi s tretjo težavo starosti, to je odsotnost prejšnjih dejavnosti ali prelom z njimi, krščanska vera z ene strani ne poziva starih ljudi, da opustijo te dejavnosti, če še imajo telesno moč zanje, niti jim ne svetuje, naj bodo v starosti popolnoma pasivni. Kristus opominja ljudi v vseh življenjskih obdobjih: »Tedaj bom rekel svoji duši: ‹Duša, veliko dobrin imaš, shranjenih za vrsto let. Počivaj, jej, pij in bodi dobre volje.› Bog pa mu je rekel: ‹Neumnež! To noč bodo terjali tvojo dušo od tebe, in kar si pripravil, čigavo bo? Tako je s tistim, ki sebi nabira zaklade, ni pa bogat pred Bogom« (Lk 12,19–21). To velja tudi za starost. Tudi v starosti je nevarno biti brez dela, ne samo za zdravje telesa, ampak tudi za zdravje duha. Treba je delovati še naprej, odpirati se novemu, kot se je na primer Cicero v starosti začel učiti grškega jezika.²⁰ Seveda, tudi v starosti je človek poklican, da deluje, v skladu s svojimi telesnimi in drugimi zmožnostmi. Morda bi bilo zelo koristno sprejeti Ciceroov nasvet, da naj starost preživljamo v naravi, na vasi, v poljedelstvu, v urejanju vrta.²¹ Stik z naravo omogoča starim ljudem, da se odmaknejo od samih sebe, da medtem ko gledajo in skrbijo za naravo v svojem vrtu, od blizu spoznavajo in okušajo življenje, to pa je življenje, ki umira in se znova poraja, življenje, ki ni mogoče brez smrti, smrti, ki vodi v življenje. Zato tudi Jezus Kristus uporablja podobo umirajočega žitnega zrna, da prikaže življenje vere (Jn 12,24), ali povedano drugače: večno življenje se rodi po telesni smrti. V tem smislu preživljanje časa v naravi, stik z njo po nežni in plemeniti skrbi za njene plodove dela starejše ljudi vitalnejše, poučuje jih tudi o resničnem življenju, življenju,

ki mora iti preko smrti, hkrati pa jih tudi plemenito, v odmiku od samega sebe pripravlja na življenje po smrti. Stara oseba, ki tako živi v naravi in se ukvarja s poljedelstvom, nekako od blizu doživlja resničnost smrti in vstajenja, ki ga je Bog vtisnil v svoje stvarstvo.

Po drugi strani so kristjani poklicani, da v skladu s svojo dobo, s tistim, kar je primerno tej dobi, delujejo tudi v starostnem obdobju. V tem smislu pojmujeemo starostno obdobje tudi kot pripravljenost na odpoved, odpoved od tistih dejavnosti, ki jih je človek prej lahko opravljal. To bo za kristjana toliko lažje, ker kot vernik ve, da se njegovo dostojanstvo ne izčrpa v »zunanjem človeku«, v njegovih zunanjih dejavnostih, obvezah in interesih. Njegovo dostojanstvo namreč izhaja od znotraj, od samega Boga, pred katerim ima vsak človek, tudi star, svoje dostojanstvo, predvsem dostojanstvo Božjega otroka, ki ni odvisno od tega, ali človek deluje ali ne, ali lahko deluje ali ne, ali je za družbo koristen ali ne. Na tej sledi bi krščanska starost morala odkriti pomembnost kontemplativne, to je neinteresne, nekoristne dejavnosti, v kateri se izrazi tisto resnično dostojanstvo človeka kot Božjega otroka in kot od Boga ustvarjenega bitja. Torej, v času izključno instrumentalne dejavnosti starost, ki ni obtežena z doseganjem uspeha, opozarja vso družbo, posebno mlade in zrele osebe, da človek izgublja svoje dostojanstvo tam, kjer izključno deluje instrumentalno, kjer je vse podrejeno nečemu drugemu, kjer v tem delovanju samega sebe podredi temu drugemu. Modrost starih ljudi, ki počiva na modrosti odrekanja, se skriva prav v negi in varovanju kontemplativnega delovanja, brez interesnega opazovanja vseobsegajoče resničnosti, opazovanja, ki mu edino uspe razkriti resničnost vseh stvari.²²

Ko imamo pred očmi to svetopisemsko besedilo, bi lahko prevzeli napačno stališče, da ljudje v starostnem obdobju pričakujejo možnost posvetiti se duhovnemu, verskemu življenju, ki se ga niso mogli udeleževati v zrelem obdobju. Toda tako stališče najprej ne zadeva bistva verskega življenja, to je življenje duhovnega nemira, priznanja lastnih grehov, boja proti svojim neurejenim navadam, torej življenje žrtev in trpljenja, ki nas pripelje do skupnosti z

Bogom. Kdor misli, da bo s samo starostjo postal duhovno bitje in oseba vere, se pravzaprav obsodi na nesrečno starost, saj se s pešanjem starega človeka še slabša tisto življenje, ki ga je človek živel v neveri in brezbožnosti. Zato se ne smemo čuditi, da mnogi stari ljudje z višjo starostjo postajajo še bolj nesrečni, obupani in v vprašanjih vere še bolj brezbožni. Kajti kdor se je navadil edino na uspeh in kariero, se mu bo starost spremenila v pekel. Da bi se to ne zgodilo, je treba že zdaj v odraslem obdobju živeti duhovno in v veri, namreč življenje v kontemplaciji.

Četrto lastnost starosti, to je bližino smrti, moramo razumevati kot pripravo na smrt, kot »ars moriendi« (umetnost umiranja). Pri tej pripravi imamo v mislih, da kristjani pojmujejo smrt kot prihod pred Božjega sodnika in v zvezi z Božjo sodbo obstaja možnost obsodbe na večno pogubljenje. Zato je starost priložnost, da se že v tem življenju vnaprej okusi Božja sodba, da se preišče celo življenje v duhu priznanja in kesanja za grehe, ki smo jih storili v mislih, besedah in dejanju ter z opuščanjem dobrega. Za stare ljudi je tako starost lahko milostni trenutek, kot je bil za Abrahama in Mojzesa, ki sta v starosti postala drugačni osebi – lahko postane milostni trenutek »izhoda iz sebe«, pokore, kesanja in spreobrnjenja.²³

V tem okviru je koristno navesti misel Teilharda de Chardina. On razlikuje dve vrsti pasivnosti: »pasivnost rasti« (*les passivités de croissance*) in »pasivnost manjšanja« (*les passivités de diminution*).²⁴ Obe pasivnosti sta pomembni za resničnost človeškega življenja. Prva kaže, da v življenju obstajajo »pasivnosti«, zunanja dogajanja, ki niso odvisna od nas, pomagajo pa nam v našem prizadevanju, podpirajo ga in po njem postajamo uspešni. »Pasivnost manjšanja« pa obsega vsa tista dogajanja, ki nam preprečujejo rast, ki nas »manjšajo«. Manjšanje je zunanje in notranje. K prvemu spadajo virusi in bakterije, ki uničujejo naše telo, pa tudi nekatere nesreče. Notranje manjšanje pa je neorganiziranost, duševna nestabilnost, moralno propadanje, pa tudi starost. Le-te pridejo do vrhunca ob času smrti. Po de Chardinu mora biti »pasivnost manjšanja« za kristjane priložnost, da se izročijo Bogu, in možnost, da bodo

izročeni Bogu, da on reže, kleše in čisti kamen, namenjen temu, da zavzame primerno mesto v nebeškem Jeruzalemu.²⁵ Zdi se, da današnjemu človeku, današnjemu kristjanu, manjka prav te modrosti, modrosti, ki razume pripravljenost na sprejetje te »pasivnosti manjšanja«. To modrost bi morali sprejemati in prinašati v naš današnji svet prav stari ljudje.

Tako pojmovanje življenja v starosti, starosti, ki sprejema »pasivnost manjšanja«, omogoča čudovito stališče umirjenosti in bistrega humorja pri mnogih starih ljudeh, humorja, ki se kaže v tisti blagi, mirni in nežni barvi glasu, kot je to dobro uvidel Cicero.²⁶ Iz oči v oči s smrtjo in skorajšnjim srečanjem z Gospodom se stari ljudje zavedajo tistega, kar je najvažnejše v življenju, tistega, kar človeku na koncu edino preostane in kar ga edino lahko izpolni, to pa je ljubezen, ljubezen drugega človeka in ljubezen do drugega človeka ter Božja ljubezen do nas in naša ljubezen do Boga. Prav zavedanje o najvažnejšem, o pomembnosti ljubezni, je tisto, kar krščanski starosti daje moč mirnosti in nežnega humorja v primerjavi z vsemi drugotnimi in ne tako pomembnimi stvarmi ter glede na »imetje«, ki naredi človeka za »družbeno starega«. Že Cicero je govoril, da ne odhaja iz tega življenja kakor iz svoje hiše, ampak kakor iz gostišča.²⁷ Za vse kristjane, in tako tudi za vse stare ljudi, je to življenje kakor »gostišče«, ker »je naša domovina v nebesih« (Flp 3,20). Zatorej krščanskim starim ljudem ni nujno postati »družbeno star«, če niso obremenjeni s pohlepnostjo in skopim hlepenjem za imetjem. Vedo, da je najvažnejše »biti«, biti v Jezusu Kristusu, kar jih osvobaja vsake družbene osredotočenosti na dosežke, uspehe in časti tega sveta.

Tako stališče v odnosu do sveta omogoča starim ljudem, da lahko v miru in brez krčev, zunaj vsake sramotnosti, pogumno in mirno povedo resnico o stvareh, kar ni vedno značilnost mladeniške in odrasle dobe, ko je človek obtežen z obzirnostjo v skrbi za lastno prihodnost, kariero in uspeh ter podrejen »konformizmu prihodnosti«.²⁸

Sklep

V Novi zavezi sta zgled svete krščanske starosti starček Simeon in prerokinja Ana (Lk 2, 25–38). To je starost, ki je bogaboječa in polna upanja (»Bil je pravičen in bogaboječ. Pričakoval je Izraelovo tolažbo«, Lk 2,25), prerokinja Ana pa bila prepojena z molitvijo in služenjem Bogu (»noč in dan je s postom in molitvami služila Bogu«, Lk 2,37), živela je starost, za katero je bil značilen duh otroštva. Starček Simeon in prerokinja Ana držita v naročju dete in v njem spoznata Jezusa, pravega Boga. S svojo bogaboječnostjo sta varovala in negovala duha otroškosti že pred srečanjem z detetom Jezusom Kristusom. S tem sta nam zgled resnične krščanske starosti, to pa je starost, ki z vero v Jezusa Kristusa varuje duha otroškosti. Iz tega razloga se v nam vsem znanem stavku, da so stari ljudje podobni otrokom, skriva globoka modrost. Resnična starost namreč človeka ponovno vrača k tistemu resničnemu duhu otroštva, to pa je duh umirjenosti, odprtosti, neobremenjenosti s seboj, duh otroško-starostne razigranosti in hvaležne pripravljenosti na odvisnost od drugih ljudi. Tak odnos otroške odvisnosti od Boga in drugih ljudi osvobaja starost nevarnosti, o katerih smo poprej govorili.

Velja pa tudi obratno. Ne samo, da morajo stari ljudje ostati v duhu otroštva, ampak morajo biti tudi mladi in zreli ljudje kakor stari ljudje. Lahko rečemo, da morajo vsi kristjani ne glede na svoje življenjsko obdobje živeti, kakor da so stari, v zvezi z vsemi krščanskimi lastnostmi starosti, o katerih smo govorili. Kristjanom tako ni ideal biti mlad, kakor to želi današnja družba. Kristjani v vseh življenjskih obdobjih so in bi morali biti v Jezusu Kristusu ter otroški in mladi, zreli in stari. Sijajno je vse to povzel sveti Avguštin, ki opozarja na prepletenost posebno otroškega in starostnega duha v krščanskem življenju: »Naj bo vaša starost otroška starost, vaše otroštvo pa odraslo otroštvo. Vaša modrost naj ne bo ohola, vaša ponižnost pa naj ne bo brez modrosti«. ²⁹

Taka starost, to je starost, ki se živi v veri in upanju, je blagoslov za družbo in za svet: »Kako lepo pristaja sivi glavi razsodnost, starim, da znajo svetovati! Kako lepo pristaja starcem modrost,

uglednim pa razmislek in nasvet! Venec starcev je bogata izkušnja, njihov ponos pa strah Gospodov« (Sir 25,4–6).

Opombe

¹ Prim. A. Matteo, *Tutti muoiono troppo giovani*, Soveria Mannelli 2016.

² Avtor navaja obsežno literaturo. Med njimi I. Raguž, *Uvod u teologiju životnih doba*.

³ Aristotel, *Retorika* II, 13.

⁴ J. Améry, *Über das Altern: Revolte und Resignation*, 31. Tukaj lahko navedemo, da je Jean Améry ponudil verjetno najboljši prikaz fenomenologije starosti in njenih težav. Toda kakor napoveduje tudi sam naslov knjige, za Améryja kot ateista in človeka, ki je naredil samomor, starost povzroča izključno resignacijo. Zasluga njegove knjige je, da so povsem stvarno predstavljene starost, vse njene muke in beda, oziroma knjiga je pokazala, kako so vsi poskusi moderne družbe v boju zoper starost poceni in navsezadnje nesmiselne rešitve. Tak nihilistični pristop k starosti, kakor koli zveni paradoksalno, utira pot k edino pravičnemu in resničnemu življenju v starosti, ki ne počiva na poceni in nesmiselnih rešitvah tega sveta, to pa je življenje v veri v Jezusa Kristusa.

⁵ J. Améry, n. d., 107–136.

⁶ Isti, n. d., 121.

⁷ P. K. Liessmann, *Schandmaulkompetenz. Eine kleine Philosophie des Alters*.

⁸ Glej R. Redeker, *Bienheureuse vieillesse*, 59–147.

⁹ Aristotel, *Retorika*, II, 13.

¹⁰ J. Améry, n. d., 61.

¹¹ N. d., 50–53.

¹² Romano Guardini zato po pravici poudarja, kako so pogosto stari ljudje tudi sami odgovorni za odklonilno držo družbe do njih, kako lahko postanejo neznosni zaradi svojega egoizma in negativnega razpoloženja do vsega novega, do mladih in odraslih ljudi. Prim. R. Guardini, *Ethik. Vorlesungen an der Universität München*, I, Mainz-Paderborn 1993, 656.

¹³ Aristotel, *Retorika* II, 13.

¹⁴ Aristotel, *Retorika*, II, 13.

¹⁵ I. Raguž, *Razgovori s prijateljsima. Montaigne-Nietzsche*, 50 s.

¹⁶ J. Améry, n. d., 79–90.

¹⁷ Glej H. Rosa, *Beschleunigung und Entfremdung*, Berlin 2013.

¹⁸ Nietzsche, *Nesuvremena razmatranja*.

¹⁹ Cicero, *De senectute* XIII.

²⁰ Avgustin piše Hieronimu, da je star, ampak se tudi še naprej želi učiti.

²¹ Cicero, *De senectute*, XV.–XVI.

²² Filozof Odo Marquard, *Theoriefähigkeit des Alters*.

²³ Sv. Janez Pavel II., *Pismo starejšim*, 8 (glej ponatis v tej reviji).

²⁴ Th. de Chardin, *Milieu Divin. Essai de vie intérieure*, Seuil, Pariz 1993.

²⁵ N. d., 93.

²⁶ Cicero, *De senectute*, IX.

²⁷ N. d., XXIII.

²⁸ O. Marquard, *Zum Lebensabschnitt der Zukunftsminderung*, 116 s.

²⁹ Avguštin, *En. in Ps.*, 112,2.